

Verklaren en veroordelen

Enige opmerkingen over recent onderzoek naar seksueel misbruik¹

PIET DE ROOY

77

Explanation and Judgement: Some Comments on Recent Research into Sexual Abuse

Sexual abuse and harassment of children in the Dutch Catholic Church was widely reported in 2010. An independent investigation took place covering the period 1945-2010. The main conclusion was that abuse in the Catholic community was as high as in non-Catholic groups. The government ordered a second investigation on abuse in the resident and non-resident youth care. The main conclusion was that abuse was marked by an enormous variety in circumstances and incidents (half of the reported cases took place between coevals). These reports did not satisfy a certain number of victims. The question is whether this type of scientific-historic research – directed more by analysis than by condemnation – is capable of giving full satisfaction to traumatised victims.

In 2010 kwam in de publiciteit dat ook in Nederland op grote schaal seksueel misbruik van minderjarigen had plaatsgevonden in de Rooms-Katholieke Kerk. Een onafhankelijke commissie heeft daar een omvangrijk onderzoek naar verricht (over de periode 1945-2010). De belangrijkste conclusie was dat een dergelijk misbruik een wijdverbreid verschijnsel was, dat waarschijnlijk in katholieke kring even vaak voorkwam als onder niet-katholieken. Een vergelijkbaar onderzoek werd vervolgens verricht onder kinderen die onder verantwoordelijkheid van de Nederlandse overheid stonden in het kader van de kindbescherming. De belangrijkste conclusie daarvan was dat het misbruik in zeer verschillende vormen en omstandigheden voorkwam (waaronder vrij frequent tussen leeftijdsgenoten). Een aantal slachtoffers bleek niet zeer tevreden met dit onderzoek, dat zowel onvolledig werd gevonden als te zacht in de conclusies. Daardoor rijst de vraag of een historisch-wetenschappelijk onderzoek, meer gericht op verklaren dan veroordelen, wel in staat is genoegdoening te verschaffen aan getraumatiseerde slachtoffers.

▲
Het rapport-Deetman (2010) is een uitgebreid onderzoek naar seksueel misbruik binnen de Katholieke Kerk. Het is de vraag of dit soort onderzoek genoegdoening verschaft aan getraumatiseerde slachtoffers – zoals deze prent duidelijk maakt.

Tom Janssen, 2010.

Het begin van het rapport-Deetman, *Seksueel geweld*, is opmerkelijk: ‘De uitgebreide berichtgeving over seksueel misbruik van minderjarigen begin 2010 kwam binnen de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland als een verrassing’. Al twintig jaar lang tekende het probleem zich af aan de horizon; zo lang al golfde er een stroom van berichten over misbruik door de wereld, in Ierland, de Verenigde Staten, Oostenrijk, Duitsland en België. Het was dan ook een illusie dat Nederland daaraan zou ontkomen, een illusie die overigens kenmerkend is voor dit land, dat wel vaker denkt dat internationale ontwikkelingen bij Zevenaar spontaan halt houden. Dat bleek dus ook nu weer eens niet het geval. Toen dat duidelijk werd, is door de Katholieke Kerk een onafhankelijke commissie-Deetman ingesteld, die, inclusief een vervolgonderzoek naar wat meisjes overkomen was, in totaal 1705 pagina’s publiceerde. Op verzoek van de overheid werd door een commissie-Samson een vergelijkbaar onderzoek ingesteld naar seksueel misbruik van kinderen en jongeren waarvoor de overheid een specifieke verantwoordelijkheid had, namelijk voor al diegenen die vanaf 1945 in de jeugdzorg terecht waren gekomen. Dat leidde tot een rapport van 334 pagina’s, aangevuld met 2060 pagina’s bijlagen. Bij elkaar dus ruim vierduizend pagina’s, geproduceerd in een periode van nog geen drie jaar, gebaseerd op de medewerking van talloze (ervarings-)deskundigen en met behulp van nagenoeg elke denkbare methode (archiefonderzoek, literatuurstudie, enquêtes, oral history et cetera, et cetera).² Het gaat dus nauwelijks te ver om te zeggen dat alles uit de kast is gehaald om een maatschappelijk fenomeen te analyseren ‘waar begripsmatig, cijfermatig, beleidsmatig en pragmatisch moeilijk vat op te krijgen is’.³

Het is hier niet de plaats om uitvoerig in te gaan op de afzonderlijke kwaliteiten van de rapporten. Volstaan wordt met de observatie dat de rapporten van de commissie-Deetman gedetailleerd verslag doen van een zeer groot aantal gevallen van misbruik. Dat vormt treurige lectuur. Aangezien elk incident zijn, soms bizarre⁴, bijzonderheden heeft, raakt de lezer echter

1 Review naar aanleiding van: Wim Deetman, e.a., *Seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk. Uitgebreide versie, deel 1, Het onderzoek, deel 2, De achtergrondstudies en essays* (Amsterdam: Balans, 2011, 864 + 397 pp., ISBN 978 94 6003 496 1); Wim Deetman, *Seksueel misbruik van en geweld tegen meisjes in de Rooms-Katholieke Kerk. Een vervolgonderzoek* (Amsterdam: Balans, 2013, 448 pp., ISBN 978 94 6003 594 4); *Omringd door zorg, toch niet veilig. Seksueel misbruik van door de overheid uit huis geplaatste kinderen, 1945 tot heden. Rapport Commissie-Samson, 8 oktober 2012*

(Amsterdam: Boom, 2012, 334 pp. + cd, ISBN 978 94 6105 325 1).

2 Hier dient vermeld te worden dat ik als adviseur gefunctioneerd heb bij het historisch onderzoek dat in opdracht van de commissie-Samson verricht is.

3 *Commissie-Samson*, 125.

4 Zoals de priester die dwangmatig masturbeerde, ‘liefst boven *De Maasbode*, die om zijn moeilijkheidsgraad en saaiheid bekendstond als “de pastoorskrant”’: Deetman, *Seksueel misbruik van minderjarigen* II, 45.

wel eens het zicht kwijt op de structuur achter de incidenten en doet zich zelfs de vraag voor óf de incidenten wel tot patronen te herleiden zijn. Deze verslaglegging is echter wel begrijpelijk, gezien de aanleiding: vooral de slachtoffers stelden er prijs op dat het zonderegister van de Katholieke Kerk zo compleet mogelijk werd uitgespeld. De commissie-Samson heeft voor een ander soort verslag gekozen. Het eindrapport is even beknopt als glashelder. Maar vervolgens wordt de lezer overladen met de bijlagen, die elkaar hier en daar nogal eens overlappen. Dat is waarschijnlijk het gevolg van de poging om recht te doen aan de inspanningen van de academici die aan het onderzoek hebben meegewerkt (waarvan een aantal uiteindelijk, volgens een enkel krantenbericht, nog wat heeft geprutteld dat niet elk inzicht zonder meer is overgenomen door de commissie).⁵

Een katholiek probleem?

De aanleiding tot het onderzoek van de commissie-Deetman was de gedachte dat misbruik vooral een structureel probleem was in de Rooms-Katholieke Kerk. Dat was om twee redenen aannemelijk. Ten eerste ging het om een wereldwijd verschijnsel in katholieke gemeenschappen, zodat het zich ook in Nederland wel zou manifesteren. Ten tweede was de verklaring daarvoor ook nogal voor de hand liggend: het celibaat is een opgave die de meeste mensen te zwaar zal vallen. Bij een enquête rond het Pastoraal Concilie van Noordwijkerhout (1966-1970) verklaarde zo'n driekwart van het kerkelijk personeel te voelen voor het afschaffen van de celibaatsverplichting. Waar de nood zo hoog is, zijn noodsprongen te verwachten.

Uit het onderzoek van de commissie-Deetman blijkt bovendien al snel dat er verschillende factoren waren die er toe bijdroegen dat het misbruik lange tijd niet of nauwelijks in de openbaarheid kwam. De belangrijkste is dat weliswaar gesproken wordt van 'de' Katholieke Kerk en dat de gangbare gedachte is dat die organisatie een strikt hiërarchische structuur heeft, maar dat het bestuurlijk in feite gaat om een eilandenrijk. De bisdommen staan weliswaar onder het gezag van Rome, maar waren ten opzichte van elkaar in hoge mate autonoom en de bisschoppen hadden op hun beurt weer nauwelijks iets te zeggen over de verschillende religieuze orden. De verschillende orden zijn onderling in tal van opzichten elkaars concurrenten op de markt van prestige, geld en wijdingen, zodat ze de vuile was graag zelf afhandelden. Dat beperkt uiteraard het onderling verkeer over onaangename zaken. Ook gezien de verhoudingen ten opzichte van de andere zuilen, voelden de katholieken

5 Zie Joep Dohmen, 'Felle kritiek op rapport-Samson – harde conclusies geschrapt', *NRC Handelsblad*, 9 oktober 2012.

er in het algemeen niet voor om incidenten ruchtbaarheid te geven. Over problemen rond seksualiteit werd wel van gedachten gewisseld, vooral vanuit een zeker gezamenlijk belang om een goede naam te behouden, maar dat zal in de loop van de jaren vijftig verstommen. In die periode komen er namelijk nog twee redenen bij om uiterst behoedzaam om te springen met berichten over welk probleem dan ook. Ten eerste begint namelijk het Vaticaan tegen de Nederlandse kerkprovincie op te treden (herindeling bisdommen, de veroordeling van Anna Terruwe en de verbanning van Willem Duynstee in 1956). Ten tweede lopen de aanmeldingen voor de priesteropleidingen terug en treden veel ambtsdragers uit, wat ook al een reden was om slechte berichten zoveel mogelijk te voorkomen. Zo vestigt zich min of meer vanzelf een *culture of silence*, niet als resultaat van een actief doofpot-beleid, maar veel meer als een vanzelfsprekende reflex. Gezien de uiterst lastige situatie waarin de katholieke leiders zich bevonden was het voorstelbaar dat zij incidenten naar vermogen zo klein mogelijk hielden en in ieder geval zichzelf niet toestonden een en ander als een structureel probleem te zien. Zo bezien is het een overtuigende analyse.

Maar bij lezing van het rapport doet zich de vraag voor hoe groot het probleem nu eigenlijk was en hoe specifiek het een katholiek probleem was. De commissie heeft daartoe een survey laten uitvoeren onder een representatieve steekproef van de bevolking van veertig jaar en ouder (dit op basis van het gegeven dat verreweg de meeste meldingen van misbruik plaats hadden gevonden in de jaren vijftig en zestig). Op grond hiervan werd vastgesteld dat ongeveer een op de tien Nederlanders van veertig jaar en ouder voor het achttiende levensjaar benaderd is door een niet-familieelid met ongewenst seksueel gedrag. Die tien procent is een gemiddelde: onder degenen die rooms-katholiek zijn opgevoed gaat het om 12,4 procent, onder degenen die niet-rooms-katholiek zijn opgevoed gaat het om 8,4 procent. Met nadruk wijst de commissie erop dat aan dit verschil geen grote betekenis mag worden toegekend, aangezien daarbij tal van factoren (zoals sociaaleconomische verschillen tussen het katholieke en niet-katholieke volksdeel) een rol spelen. Het klassieke beeld van de pastoor die zich aan de misdienaartjes vergrijpt moet in ieder geval worden verworpen: van de honderd Nederlanders die voor hun achttiende jaar tegen hun zin seksueel benaderd zijn door een volwassen niet-familieelid hebben er drie tot negen te maken gehad met een pleger die werkzaam was binnen de Rooms-Katholieke Kerk. Met andere woorden: seksueel misbruik was een wijdverbreid verschijnsel (zeker als misbruik door familieleden wordt meegeteld), dat in alle kringen ongeveer evenveel voorkwam, terwijl bovendien het aandeel van katholieke geestelijken daarin relatief gering was. Het zou bovendien wel eens kunnen zijn dat het aandeel

van katholieke geestelijken vergelijkbaar is met dat van ambtsdragers in andere denominaties – het is echter in andere kringen nooit op een grondige manier onderzocht.⁶

Eigenlijk wordt hier dus duidelijk dat het niet gaat om een specifiek katholiek probleem, hooguit hebben de katholieke geestelijke leiders de incidenten ‘onder de pet gehouden’. Katholieken hadden wel specifieke redenen om te zwijgen, maar bewaarden geen dieper stilte dan anderen. Als dat zo is, dan rijst de vraag waarom juist katholieken in de media (bijgevallen door het parlement – alsof de scheiding tussen kerk en staat even opgeheven was) uitverkoren werden om onder het vergrootglas te worden gelegd. Is hier sprake van een heropleving van het traditionele antipapisme? Zeer voorzichtig wil ik twee verklaringen opperen. De eerste is dat de moederkerk in de jaren zestig radicaal veranderde. De discussie in de jaren zestig was, kort samengevat, of de Katholieke Kerk van de gelovigen was of van de geestelijkheid.⁷ Even leek het op het eerste, al snel werd duidelijk dat het tweede het geval was. Steeds meer (auto-)biografisch materiaal maakt duidelijk dat dit een groot aantal leden diep heeft geraakt: ze voelden zich gruwelijk in de steek gelaten, zowel door de veranderingen, als door de restauratie.⁸ Daarmee werd immers ook het eigen verleden aangetast, een deel van het eigen leven was onaanvaardbaar geworden. De aanvankelijke vertrouwdeheid sloeg met enige vertraging om in afkeer en maakte de weg vrij voor beschuldigingen van de slachtoffers. Dat viel in goede aarde bij niet-katholieken en dat zou een tweede verklaring kunnen zijn. Daarbij ging het niet zozeer om de herleving van het klassieke antipapisme⁹, maar – gebaseerd op een breed onbegrip voor het geloofsleven als zodanig – om het doordringen van een moderne, individualistische en seculiere levensbeschouwing. Dat werd, achter veel vertoon van tolerantie, een dwingende norm. Het betrof dan ook niet alleen katholieken, maar ook orthodoxe protestanten, bisschoppen en weigerambtenaren, bijna de joden (ritueel slachten) en bovenal moslims.¹⁰

6 Zie Karen J. Terry, e.a., *The Causes and Context of Sexual Abuse of Minors by Catholic Priests in the United States, 1950-2010* [John Jay College Report] (Washington 2011) 20-22.

7 Zie hierover Maarten van den Bos, *Verlangen naar vernieuwing. Nederlands katholicisme 1953-2003* (Amsterdam 2012).

8 Te denken valt aan Godfried Bomans en Michel van der Plas, *In de kou. Over hun roomse jeugd en hoe het hun verder verging* (Utrecht 1969), de reportages van Marga Kerklaan, ‘Zodoende was de vrouw maar een mens om kinderen te krijgen’ (Baarn 1987) en *Van huis uit. Drie generaties katholieken*

over de invloed van de secularisatie op de beleving van seksualiteit, gezin en geloof (Baarn 1994) en recentelijk Jos Palm, *Moederkerk. De ondergang van rooms Nederland* (Amsterdam 2012).

9 Zo miste de moderne kritiek de gedachte dat katholieken maar in zeer beperkte mate echte Nederlanders waren, evenals de traditionele verhalen over het losbandige gedrag van priesters en nonnen, alsmede de gevaren van de ‘oorbiecht’.

10 Zie Bram Mellink, *Worden zoals wij. Onderwijs en de opkomst van de geïndividualiseerde samenleving sinds 1945* (Amsterdam 2014).

Hoe dat ook zij, na de cijfermatige exercities verliezen de uitvoerige beschouwingen over het katholieke leven na 1945 in het rapport van de commissie-Deetman veel van hun betekenis. Het merkwaardige feit doet zich zelfs voor dat ze teveel bewijzen, namelijk dat het misbruik wees op een inherent probleem in het katholicisme, terwijl dat er niet of nauwelijks was. Al zou op grond van de normen van de Katholieke Kerk natuurlijk kunnen worden volgehouden dat zich geen enkel geval van misbruik had mogen voordoen.¹¹ Tenslotte valt op dat er nog steeds grote onduidelijkheid is over de ineenstorting van de katholieke zuil. Enerzijds wordt ter verklaring gewezen op endogene factoren (geloofsafval), anderzijds op exogene factoren ('the sixties'). Het is hier niet de plaats om dat op te lossen; *the jury is still out*, maar er valt nog het nodige onderzoek te verrichten. In dat opzicht is het geheel van het rapport overigens een aansporing – zeker ook voor historici, die als nadeel hebben dat zij (denken te) weten hoe iets afgelopen is – om niet al te snel allerlei ontwikkelingen causale betekenis toe te kennen.

Een ongetemd en taai probleem

Her rapport-Deetman bevatte nog een harde conclusie, namelijk dat de kans op misbruik in allerlei instellingen en internaten tweemaal zo hoog was als daarbuiten. Dat komt overeen met de bevindingen van de commissie-Samson¹², die zich uitvoerig heeft beziggehouden met de ontwikkeling van wat ooit begon als kinderbescherming en inmiddels jeugdzorg heet. De kinderbescherming was decennialang in handen van het particulier initiatief, lees: tal van organisaties van protestants-christelijke en katholieke signatuur. De uitvoerige schets van de ontwikkelingen in de kinderbescherming van Jeroen Dekker (bijlage 1) geeft daarvan een indringend beeld. Controle en inspectie vanuit de overheid was zeer beperkt: hier regeerde de soevereiniteit in eigen kring. Het is, opnieuw, treurige lectuur, juist omdat het om kinderen en jeugdigen gaat die aan mishandeling en verwaarlozing onttrokken werden en nu nog steeds niet veilig waren.

11 Sinds het concilie van Trente (1545-1563) gold dat de priester een plaatsvervanger van Christus was (*alter Christus*), een man Gods die uit het evangelie leefde (*homo Dei*) en als een toegewijde herder over zijn kudde waakte (*pastor bonus*): dit impliceert dat de gevergte kuisheid en zelfbeheersing niet beperkt mag worden tot het afzien van het huwelijk. Over het priesterambt: Gian Ackermans en Marit Monteiro (eds.),

Mannen Gods. Clericale identiteit in verandering (Hilversum 2007).

12 Bij de commissie-Deetman is dat een conclusie die slaat op de periode 1945-1980, terwijl de commissie-Samson een dergelijke uitspraak doet over het heden. Samenvattend kan in ieder geval gezegd worden dat de kans op misbruik in instellingen aanzienlijk hoger is dan daarbuiten.

Het meest verrassende feit in de rapporten van de commissie-Samson, met name in de bijdrage van Greetje Timmerman (bijlage 6), is dat ongeveer de helft van de gevallen van misbruik zich afspeelde tussen leeftijdsgenoten. In allerlei instellingen misdroegen zich volwassenen, vooral tegenover meisjes (denk aan de affaire Finkensieper), desondanks vervaagt het beeld van een herkenbaar dadertype: seksueel misbruik blijkt in een oneindige variatie voor te komen. Het spiegelt daarmee de seksualiteit als zodanig, waar – zoals een kort bezoek aan internet al duidelijk kan maken – sprake is van uiterst gedifferentieerde handelingen en omstandigheden, waar machtsverschil en machtsuitoefening een onlosmakelijk onderdeel van uitmaken. Het beschavingsoffensief heeft daar maar zeer beperkt greep op gekregen, een min of meer lineaire toename van zelfbeheersing à la Norbert Elias is vooralsnog geen overtuigende gedachte, althans lijkt op harde (deels sociale) grenzen te stuiten.¹³

Bij lezing van het rapport-Samson drong een vergelijking met verkeersongevallen zich op. Dat is een maatschappelijk probleem dat aanzienlijke aantallen slachtoffers betreft. In 1970 bijvoorbeeld vielen er in Nederland 3500 doden. In de klasse 15 tot 24 jaar is het naast zelfmoord de belangrijkste doodsoorzaak. De reactie op dit soort verschrikkelijke gegevens is tweeledig. Enerzijds baart het geen opzien, het is nauwelijks onderdeel van een maatschappelijk debat, het leed is geprivatiseerd (ook al is er sinds 1995 een Vereniging Verkeersslachtoffers). Anderzijds echter is er een lang volgehouden en zeer gedifferentieerd verkeersveiligheidsbeleid, waarbij zowel aandacht wordt gegeven aan instructie, technische voorzieningen (helmen, autogordels), gedragsverandering (alcohol en drugs) en infrastructurele aanpassingen (rotondes, vrijliggende fietspaden, verkeersdrempels). Daarmee is het aantal slachtoffers belangrijk teruggedrongen (tot 640 per jaar in 2010).

Een dergelijke vergelijking impliceert dat het niet zeer zinvol is om misbruik als incidenten of als structureel verschijnsel te typeren: het belangrijkste is dat de variatie zo groot is. Daarnaast wijst de vergelijking erop dat er alleen iets aan gedaan kan worden als er een breed scala aan maatregelen wordt getroffen, die bovendien lange tijd moeten worden voortgezet. In dat opzicht is de toekomst van de jeugdzorg niet bemoedigend. Al in 1990 werd in een beleidsbrief van de overheid een aantal maatregelen opgesomd om kindermishandeling in het algemeen en seksueel misbruik in het bijzonder terug te dringen. Daar is bijna een kwarteeuw later, niet veel van terecht gekomen.¹⁴ In dat opzicht is een groot aantal aanbevelingen van de commissie-Samson vooral een herhaling van wat al in 1990 nodig werd geacht.

13 Cas Wouters houdt nog het meest vast aan een dergelijke benadering, al heeft hij oog voor de problemen die daar aan verbonden zijn. Zie Cas Wouters, *Seks en de seksen. Een geschiedenis van*

moderne omgangsvormen (Amsterdam 2005) en idem, *De jeugd van tegenwoordig. Emancipatie van liefde en lust sinds 1880* (Amsterdam 2012).

14 *Commissie-Samson*, 42-43.

De conclusie kan dan ook moeilijk anders zijn dan dat hoogstwaarschijnlijk het misbruik in instellingen een ‘ongetemd en taai probleem’ zal blijven.¹⁵

Het nut van dit soort onderzoek

Ter afsluiting nog een paar opmerkingen over de maatschappelijke context waarin dit soort onderzoek zich heeft voltrokken. De vraag dringt zich op waarom pas recent voldoende maatschappelijke verontwaardiging is gegeneerd om tot het instellen van de commissies Deetman en Samson over te gaan. Een simpel antwoord is uiteraard niet te geven. Maar te denken valt aan een aantal grote maatschappelijke veranderingen, zoals de erosie van hiërarchie en gezag sinds de jaren zestig, met de toegenomen mondigheid van de individuele burger als keerzijde. Daarmee verbonden is de afnemende acceptatie van leed en tegenslag als een lot dat men als individu op het ondermaanse nu eenmaal te verduren krijgt.¹⁶ Tegen de achtergrond van een gefragmenteerde moraal heeft het slachtofferschap echter een steeds prominenter rol gekregen.¹⁷ Maar daarmee is de fasering nog steeds een raadsel, aangezien de verontwaardiging over seksueel misbruik al in de jaren tachtig merkbaar werd (denk aan de opschudding over Oude Pekela, de Bolderkar-affaire, Zetten, het onderzoek naar seksueel misbruik van Nel Draijer). Wellicht vallen hier twee verklaringen te overwegen. De eerste zou kunnen worden gebaseerd op het feit dat veel klachten stammen uit de jaren vijftig en zestig. Dat zou er op kunnen wijzen dat de misbruikten inmiddels in een leeftijdsfase zijn aangekomen waarin de rekening wordt opgemaakt van de eigen levensloop en onvoldaanheid aan een oorzaak wordt gekoppeld. Maar belangrijker is misschien dat sinds de jaren tachtig een aantal parlementaire enquêtes duidelijk heeft gemaakt dat de overheid op een groot aantal terreinen tekort schiet en dat falen en feilen ‘onder de pet’ worden gehouden. Gevoegd bij het feit dat de collectieve uitgaven weliswaar nog steeds stegen, maar het politieke debat aanhoudend over bezuinigingen ging, leidde dat er toe dat de verzorgingsstaat geen gemoedsrust meer bood. Rond de millenniumwisseling vestigde zich breed de overtuiging ‘met mij gaat het goed, met ons gaat het slecht’.¹⁸ Dat gaf de maatschappelijke ruimte voor een ‘victimologische’

15 *Ibidem*, 125.

16 Een dergelijk proces is al door Tocqueville voorspeld in *De la démocratie en Amérique* (1835-1840): naarmate de staat zich steeds meer als hoeder van het welzijn van de burgers opwerpt, zal deze uiteindelijk verantwoordelijk worden gehouden voor elke tegenslag.

17 Hans Boutellier, *Solidariteit en slachtofferschap* (Nijmegen 1993).

18 Paul Schnabel in *Sociaal en Cultureel Rapport 2004* [‘In het zicht van de toekomst’] (Den Haag 2004) 49.

beweging, die uitmondde in de opdrachten aan de commissies (aangezien het niet ingaan op de wens daartoe de legitimiteit van Kerk en overheid nog verder zou aantasten).

Mocht de laatste verklaring gelden, dan is het de vraag wat de rol is van historici in dit soort onderzoek. Deze zijn immers doorgaans opgeleid in de gedachte dat er een scherp onderscheid moet worden aangehouden tussen verklaren en oordelen. De historicus is geen rechter, laat staan een officier van justitie.¹⁹ Ook al is het onderscheid niet absoluut, toch wordt daar doorgaans de hand aan gehouden (zowel op grond van uiteenlopende opvatting over wat een ‘oorzaak’ is, als door de verschillende hantering van een ‘bewijsmiddel’, als ook gezien het belang dat aan de context moet worden toegekend).²⁰ Maar zo functioneert dit soort rapporten niet in de samenleving, zoals ondermeer bleek uit de receptie van het Srebrenica-onderzoek van het NIOD. Dat was ook merkbaar bij het verschijnen van met name het rapport van de commissie-Deetman. Dat werd bijvoorbeeld, ondanks de omvang, goed verkocht, aangezien menigeen wilde nazoeken of ‘zijn’ instelling daarin vermeld stond. Een dergelijk motief vormde onmiskenbaar de achtergrond van het verzoek aan Deetman om een aanvullend onderzoek te verrichten naar seksueel misbruik van meisjes in katholieke instellingen. De omvangrijke beschrijving van incidenten en voorvallen gaf ook alle aanleiding tot een dergelijk gebruik. Maar een dergelijke rapportage kan misleidend zijn en het gebruik dat er van gemaakt wordt kan niet in de bedoeling hebben gelegen. Zo werden bijvoorbeeld de archieven van een aantal instellingen niet onderzocht; daarmee ontsprongen ze wellicht ten onrechte de dans. Bovendien waren veel archieven van wel onderzochte instellingen en organen lacuneus (zowel omdat voorvallen niet werden gedocumenteerd, als door in het ongereede raken van de dossiers door de talloze verhuizingen en fusies, nog gezwegen van brand, vocht en muizen). En omgekeerd: verschillende mensen die seksueel misbruikt waren, zagen in de rapportages niet terug wat zij hadden meegemaakt, wat tot teleurstelling en hier en daar verontwaardiging leidde. Voor historici die ‘verklaren’ als belangrijkste drijfveer hebben, is een steekproef afdoende om patronen van misbruik te beschrijven, dan wel een doofpotten-cultuur te analyseren. Voor slachtoffers is dat een te schrale troost, voor een aantal media reden om het werk van de commissie als ontoereikend te bestempelen. Daarmee is het effect van dit soort onderzoek ingewikkeld geworden, wat des te meer te betreuren valt aangezien de onderzoekers van zowel de commissie-

19 Marc Bloch, *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien* (Parijs 1949), met name hoofdstuk vier ‘Juger et comprendre’.

20 Zie onder (veel) meer Carlo Ginzburg, ‘Checking the Evidence: The Judge and the Historian’, *Critical Inquiry* 18:1 (Autumn 1991) 79-92.

Deetman, als die van de commissie-Samson naar eer en geweten hun uiterste best hebben gedaan.²¹ Alles overziende is dat een sombere conclusie, die alle aanleiding geeft om nog eens na te denken over de condities waaronder dit type historisch onderzoek verricht kan worden, al was het maar dat van begin af aan overspannen verwachtingen worden getemperd. ◀

Piet de Rooy (1944) is emeritus hoogleraar Nederlandse Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Hij publiceerde onder meer: *Ons stipje op de wereldkaart. De politieke cultuur van het moderne Nederland* (Amsterdam 2014) en *Republiek van rivaliteiten. Nederland sinds 1813* (vierde druk; Amsterdam 2014). E-mail: p.derooy@uva.nl.

- 21 Het aanvullend onderzoek *Seksueel misbruik van en geweld tegen meisjes* is overigens merkbaar afgedwongen en het resultaat is dan ook in verschillende opzichten van mindere kwaliteit. Opnieuw zijn belangrijke essays opgenomen die gebaseerd zijn op zorgvuldig onderzoek (zoals dat van Nelleke Bakker over opvattingen over mishandeling, straf en geweld in pedagogische relaties). Maar het belangrijkste probleem is dat het onderzoeksterrein hier niet beperkt werd tot seksueel misbruik, maar ook betrekking had op 'fysiek en psychisch geweld'. Dat is een verruiming die nagenoeg niet te onderzoeken valt door middel van historisch onderzoek en dan ook garant stond voor teleurstelling bij de slachtoffers.